

De democratie zou zichzelf zelfs kunnen afschaffen

volkswil | interview | Laat het volk het maar zeggen, via bindende referenda? Niet doen, zegt Egbert Dommering, die een vuistdik werk over de vrijheid van meningsuiting schreef.

PETER HENK STEENHUIS

Waarom zijn populistten als Geert Wilders en Thierry Baudet toch zulke hartstochtelijke voorstanders van referenda? Omdat ze de volkswil als waarheid beschouwen, zegt Egbert Dommering, emeritus hoogleraar informatierecht aan de Universiteit van Amsterdam. Om dezelfde reden hebben ze een broertje dood aan deskundigen. Zoals de conservatieve politicus Michael Gove het tijdens de Brexit-campagne verwoordde: 'De mensen in dit land hebben genoeg van experts'.

Dommering publiceerde onlangs 'Het verschil van mening. Geschiedenis van een verkeerd begrepen idee', een vuistdik werk over de vrijheid van meningsuiting. Die heeft twee componenten, zegt Dommering. "Aan de ene kant staat de rede, de ratio. Hoe komen we in een vrije discussie tot een

behoorlijke beslissing over de inrichting van de samenleving."

Daartegenover staat wat de Franse, 18de-eeuwse filosoof Jean-Jacques Rousseau de *volonté générale* noemde, de verbindende volkswil. Daar moeten we naar op zoek, stelde Rousseau: "De algemene wil zou als vanzelf de waarheid in pacht hebben, waardoor je vrij eenvoudig van de wil van allen de algemene wil zou kunnen maken."

Maar het was minder mooi dan Rousseau het zich voorstelde, zegt Dommering. "De *volonté générale* werd geen middel om waarheid te achterhalen, maar om macht te verwerven. Want de volkswil heeft geen experts én argumenten pro of contra nodig: hij is de waarheid. Deze positie wordt tegenwoordig ingenomen door populisten, die altijd op zoek zijn naar de volkswil. "Wilders heeft nu al aangegeven dat hij vier bindende referenda per jaar wil."

Populisten hebben een hekel aan experts, zegt Dommering, of die nu tot de Europese bureaucratie behoren of tot de rechterlijke macht, omdat die via de redelijke discussie tot waarheidsvinding komen. Die afkeer van de experts en van de elite zie je terug in verkiezingsprogramma's van alle Europese populistische partijen. "Kijk naar het A4'tje van de PVV: een vijfde minder ambtenaren, geen subsidies voor politieke partijen, staak de donaties aan het subsidienetwerk van links, gemeenten of provincies die aan multikul-subsidies doen worden gekort."

Dat te kunnen uiten, is toch juist vrijheid van meningsuiting?

"Je zult je hiertegen teweer moeten stellen, want als je alleen dit nog overhoudt, houdt de democratie geen stand. Het risico van de democratie is dat zij zichzelf afschaft. Het

populisme heeft geen pluriforme samenleving als einddoel, maar de verwerkelijking van de uniforme wil van het volk ."

U zegt: teweerstellen. Hoe?

"Een belangrijke corrector is altijd de onafhankelijke pers geweest. We kunnen de pers zien als de vierde macht, naast de wetgevende, controlerende en uitvoerende macht. De ethiek van de journalistiek is dat ze de waarheid aan het licht brengt en als een waakhond machthebbers controleert. De pers is de waarheidsmacht."

De traditionele pers staat onder druk.

"Economisch en sociologisch gezien hebben de klassieke massamedia het moeilijk. De krant had altijd twee inkomstenbronnen: advertenties en betaling voor informatie. Beide bronnen drogen op."

Daar staat tegenover dat er andere media voor terugkomen.

"Social media als Facebook zijn eerder populistisch dan controlerend. Dat komt doordat zij maar één belang hebben: het commerciële. Een redactionele functie wijzen zij af: zij vinden dat zij een doorgeefluik zijn, en dat zij niet de taak hebben de doorgegeven informatie op waarheid te controleren.

"Ik zie de traditionele media nog niet verdwijnen. Kranten kiezen nu een andere positie, zij lijken eerder spelverdelers tussen de sociale media en het publiek. Zij worden ook multimedialer, en nemen meer inhoud van buiten over. Betere of betrouwbaardere kennis levert dit vaak niet op. Dat maakt het onderzoek naar wat politici doen om aan de macht te komen er niet makkelijker op."

Met als gevolg?

"Mijn boek heeft als ondertitel 'geschiedenis van een verkeerd begrepen idee'. De vrijheid van meningsuiting

wordt langzamerhand opgevat als een vrijheid om willekeurig wat te zeggen, een recht om te beledigen waarbij je je niet hoeft te bekommeren om de consequenties. Dan schiet je je doel voorbij, en kom je niet tot een openbare discussie. Vrijheden hebben een doel."

Wat is daartegen te doen?

"Allereerst de ethiek van het debat in acht nemen. Daarmee bedoel ik niet dat we een blad voor de mond moeten nemen tegenover autoriteiten of politieke tegenstanders, integendeel, maar wel dat we ons aan allerlei spelregels houden."

Die spelregels zijn bedacht door de elite.

"Je kunt zeggen: ik doe mee aan het spel van het debat, naar mijn mening zijn dit de spelregels. Een ervan is dat je de discussiepartner aanvalt op argumenten en niet op de persoon. In bijna al zijn tweets schaadt Wilders deze regel, want hij diskwalificeert consequent instanties of personen die hij aanvalt: 'sukkel', 'nepparlement'.

"Als het feitelijke onderzoek naar waarheid verdwijnt, kunnen name and shame-campagnes haatcampagnes worden. Hoeveel haat en onverdraagzaamheid kan een debat verdragen zonder om te slaan in een afbraak van de vrijheid zelf?"

Wat denkt u?

"Als de haatfactor de overhand krijgt is er geen weg meer terug. Dat hebben we eerder in de Europese geschiedenis gezien."

U ziet een parallel met de jaren dertig?

"Het VVD-Eerste Kamerlid Sybe Schaap noemde Wilders 'een Führer, die zelfs het nationaal-socialisme niet heeft gekend'. Zo'n vergelijking vind ik onzuiver. Elke vorm van

fascisme is populistisch, maar niet elke vorm van populisme is fascistisch. Bij de PVV ontbreekt de geweldscomponent."

Die ontbreekt niet bij moslimterroristen. Hun werk, bijvoorbeeld de aanslag op Charlie Hebdo, zet de vrijheid van meningsuiting verder onder druk?

"Ik zie de aanslag op Charlie Hebdo niet in eerste instantie als een aanslag op de vrijheid van meningsuiting maar eerder als een beschavings- en godsdienststrijd."

Een tamelijk afwijkend standpunt.

"De godsdienststrijd hangt wel al eeuwen nauw samen met vrijheid van meningsuiting. Dat heeft te maken met verschillende visies op waarheid: binnen het christelijk geloof gaat men uit van een geopenbaarde waarheid die al eeuwen tegenover de sceptische waarheid van de wetenschap staat. In onze gesecculariseerde samenleving heeft die tegenstelling tot een evenwicht geleid tussen het uitgangspunt dat ieder de vrijheid moet hebben zijn eigen geloofswaarheid te vinden en te belijden, en het systeem van openbare niet-godsdienstige waarheidsvinding.

"Nu moet in die samenleving een geloof worden geïntegreerd dat geen reformatie heeft gekend, geen discussie over het waarheidsgehalte van bijbelse verhalen, geen scheiding van kerk en staat. Het gesecculariseerde Europa zit niet te wachten op een nieuwe godsdienst."

Waar leidt dit toe?

"Tot een merkwaardig anachronisme dat ik de 'retro-Verlichting' noem: niet langer de katholieke kerk, maar de islam moet vernietigd worden. Charlie Hebdo staat in een atheïstische traditie, die vlak voor de aanslag nauwelijks nog aanhang had. Maar nu lijkt het radicale atheïsme van de salons rond de Franse Encyclopédie uit de 18de eeuw ineens de nieuwe beschavingsnorm te worden, terwijl wij zelf

decennialang geleefd hebben bij de gratie van het compromis tussen de geloofswaarheid en de wetenschappelijke waarheid.

"Ik plaats de cartoonrellen en de aanslag op Charlie Hebdo in dat perspectief: jij besmeurt mijn afgodsbeeld, dan maak ik jouw afgodsbeeld kapot. Onze beschaving is sinds de confrontatie met de islam in Europa omgedoopt tot een 'joods-christelijke' beschaving. De VVD heeft haar bij de opmaat naar de verkiezingscampagne 'superieur' genoemd."

Dat zou u niet doen?

"We moeten ons realiseren dat onze vrijheid van meningsuiting verschillende wortels heeft: godsdienstvrijheid én rationele vrijheid. Om evenwicht daartussen te bereiken, hebben wij eeuwenlang behoedzaam gemanoeuvreed. Dat zullen we ook nu moeten doen, en opinieleiders moeten daar rekening mee houden. Ik zeg dit niet omdat ik zelf religieus denk, maar om de rol van de godsdienst in de geschiedenis en de maatschappij te benadrukken."

Toch niet door zich een beetje in te houden?

"Door hun kritiek op de juiste wijze te formuleren, maar de vorm is natuurlijk vrij. Als je kijkt naar de geschiedenis van de cartoons in de westerse geschiedenis, zie je dat er op vernietigende wijze gespot is met instituties, met koningen, met prelaten, maar dat er weinig tegen de geloofsbeleving zelf is geschopt. Dat gebeurt nu wel, waardoor je de inhoudelijke discussie bemoeilijkt."

U noemt nu aan de ene kant het populisme dat de vrijheid van meningsuiting bedreigt en aan de andere kant de retro-Verlichting. U klinkt niet optimistisch.

"De situatie rondom de vrijheid van meningsuiting is kritiek."

Egbert Dommering: Het verschil van mening.
Geschiedenis van een verkeerd begrepen idee; Bert Bakker;
688 blz.; 49,95.